

СЕМАНТИКА КАТЕГОРІЇ ДЕМІНУТИВНОСТІ В ТЕКСТАХ НІМЕЦЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню категорії демінутивності в німецькій мові на матеріалі німецьких народних казок. Демінутиви розглянуто як систему, що репрезентується елементами різних рівнів німецької мови. На прикладах проаналізовано основні словотвірні засоби вираження значення демінутивності в німецькій народній казці та здійснено зіставний аналіз з текстами перекладів з метою встановлення ступеня адекватності. Аналіз перекладів текстів німецьких народних казок українською мовою дозволив розглянути перекладацькі можливості відтворення категорії демінутивності. Демінутивам в фольклорних текстах властива категорія експресивності. Апеляція до слухача, у процесі якої задіяні мовні засоби категорії демінутивності, є одним із прийомів емоційного впливу. Він дозволяє зменшити «соціальну дистанцію» та встановити контакт.

Ключові слова: категорія демінутивності, перспекція, лексико-синтаксичний рівень, рівень словотворення, формотвірний рівень.

Kyryliuk Svitlana

Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University

SEMANTIC OF THE CATEGORY OF DIMINUTIVITY IN THE TEXTS OF GERMAN FOLKTALES AND ITS REPRODUCTION IN THE UKRAINIAN TRANSLATION

Summary. The article is devoted to the study of the category of deminutiveness in the German language on the material of the German folk tales. The study of the category of deminutiveness and its role in the lexical system of the German language (based on the material of German folk tales) necessitated a critical generalization of existing scientific studies in modern linguistics. Most scholars believe that the presentation of the category of deminutiveness in a particular language depends primarily on its formal organization. Although the affixing method is considered as a priority in the process of creating deminutives, the addition of a separate lexical means with a diminutive value is typical of the languages of the analytical mode of creation. In the proposed work deminutivus is considered as a system represented by elements of different levels of the German language. The examples analyzed the main word-building means of expressing the significance of deminutivity in the German folk tale and made a comparative analysis with the texts of translations in order to establish the degree of adequacy. The most common pseudo-suffixes for the creation of deminutives of the German language are -chen and -lein. The category of deminutivity is implemented in phrases. The most commonly used dominant for such phrases is the adjective klein, whose meaning includes the broad concept of smallness. The texts of German folk tales have a significant number of lexical units, the connotative meaning of which includes the small part: das Kind, der Jüngling, Der Trunk, ein Stück, nicht weit, nicht genug, eine Weile, ein Weilchen, etwas. They denote boundaries both in time and in spatial relations. It is these nouns with deminutive affixes that are actively represented in the texts of child folklore, which is caused by an effort to transfer their love for the child, care for her, express her tenderness. The assessment, laid down in the lexeme itself, is inseparable from its actual content and nominative function. The objective significance of diminution relates primarily to the expression of the volume and size of objects. Expression of subjective evaluation of deminutives varies from meekness, affection, friendly relations to disdain. The analysis of the translations of German folk tales into Ukrainian language allowed to consider the translation possibilities of the reproduction of the category of deminutivity. Demonstration in folklore texts is a category of expressiveness. An appeal to the listener, in which the language means of the category of deminutiveness are involved, is one of the methods of emotional influence. It allows you to reduce the "social distance" and establish a contact.

Keywords: deminutiveness category, prospection, lexical-syntactic level, word formation level, formlevel.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки увагу дослідників зосереджено на вивченні мовних засобів та явищ, що експлікують національно-мовну картину світу. Серед мовних засобів, що відображають особливості бачення світу певним народом, значну роль відіграє категорія демінутивності, яка охоплює поняття про зменшену, знижену якість предметів, істот чи явищ. Як реальна зменшеність тлумачиться й неповнота вияву ознаки предмета чи явища [4, с. 117].

Демінутивні утворення становлять досить багатий та своєрідний шар лексики, що посідає визначальне місце в текстах німецьких народних казок. Вони емоційно впливають на слухача/читача, підсилюють здатність тексту справляти враження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукові розвідки вітчизняних та зарубіжних лінгвістів присвячено структурно-семантичним (О. Сальникова, О. Бондар, М. Кравченко, З. Клімашевська), прагматичним (О. Федоренко, Г. Сагач, S. Eminger, M. Glauning) аспектам категорії демінутивності. На сучасному етапі розвитку лінгвістики дослідники не обмежуються лише семантичними засобами аналізу, а пропонують розглядати категорію демінутивності як широке мовне явище. Лише в комунікативному аспекті з врахуванням широкого мовного дискурсу та мовленнєвої ситуації та спрямованої на реципієнта інтенції можна більш точно дослідити явище демінутивності [8, с. 9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність нашої роботи зумовлена антропологічним підходом до усвідомлення природи й сутності мови в контексті національно-мовної картини світу та необхідністю комплексного дослідження категорії демінутивності в німецькій мові на основі фольклорних текстів. Аналіз перекладацьких трансформацій дозволить звернутись до проблеми вибору відповідних прийомів відтворення категорії демінутивності.

Формулювання цілей статті. Мета наукової розвідки полягає в аналізі структури виразників категорії демінутивності в німецькій мові на матеріалі німецьких народних казок та її відтворення в українському перекладі.

Матеріал дослідження складають дискурсивні контексти актуалізації категорії демінутивності в німецьких народних казках, зафіксованих братами Грімм та їх переклад на українську мову.

Об'єктом дослідження виступає універсальна гносеологічно-мовна категорія демінутивності, а предметом – її репрезентація в текстах німецьких народних казок та вибір відповідних прийомів відтворення цієї категорії в українському перекладі.

Виклад основного матеріалу. Відтворення національно-культурної специфіки в текстах німецьких народних казок відбувається за допомогою значної кількості демінутивних дериватів. У пропонованій роботі під демінутивністю ми розуміємо узагальнене значення зменшеності об'єктивних характеристик об'єкта, внаслідок чого воно отримує додаткову емоційність. І відповідно, демінутив – мовний засіб, що виражає об'єктивну зменшеність та додаткові емоційні відтінки значення.

Аналіз фактичного матеріалу дає нам можливість стверджувати, що найпродуктивніші словотвірні типи іменників категорії демінутивності формуються суфіксами: -chen, -lein, які, поєднуючись із твірною основою, надають похідному слову об'єктивного зменшення обсягу та розміру. Наприклад:

„Dann gab sie jedem ein Stückchen Brot und sprach 'da habt ihr etwas für den Mittag, aber eßt's nicht vorher auf, weiter kriegt ihr nichts'“ [7, с. 77].

„Потім дала їм по скибочці хліба й сказала: – Оце вам на обід, а як з'їсте до обіду, то більше нічого не дістанете“ [1, с. 26].

„Als es ganz dunkel geworden war, kamen die Herren von dem Häuslein, das waren die sieben Zwerge, die in den Bergen nach Erz hackten und gruben. Sie zündeten ihre sieben Lichtlein an, und wie es nun hell im Häuslein ward, sahen sie dass jemand darin gewesen war, denn es stand nicht alles so in der Ordnung, wie sie es verlassen hatten. Der erste sprach 'wer hat auf meinem Stühlchen gesessen?' Der zweite 'wer hat von meinem Tellerchen gegessen?'“ [7, с. 230].

„Коли зовсім смеркло, прийшли додому господарі хатки. То були сім карликів, що добували руду в горах. Засвітили карлики сім свічечок і, коли в хатині стало видно, побачили, що там хтось побував без них, бо все стояло не так, як вони залишили.

– Хто сидів на моєму стільчику? – сказав перший карлик.

– Хто їв із моєї мисочки? – сказав другий“ [1, с. 75].

Як ілюструють наведені приклади, значення власне реальної зменшеності реалізуються в українському перекладі завдяки іменниковим демінутивним суфіксам (*ein Stückchen Brot* – скибочка хлібу, *die Herren von dem Häuslein* – господарі хатки, *auf meinem Stühlchen* – на моєму стільчику, *von meinem Tellerchen* – із моєї мисочки), що допомагає яскравіше передати ознаки предмету – його невеликий розмір. Варто також відзначити, що використання прийому калькування сприяє відтворенню в перекладі семантики і експресивно-стилістичного забарвлення окремого слова оригіналу.

В текстах німецьких народних казок існують демінутиви, сема малості яких маніфестується обома суфіксами: *ein Geislein* – *ein Geiserchen*, *ein Spiegelchen* – *ein Spieglein*, *das Häuschen* – *das Häuslein*, *das Männchen* – *das Männlein*, *ein Vögelchen* – *ein Vöglein*. Наприклад:

„Es war einmal eine alte Geis, die hatte sieben junge Geislein, und hatte sie lieb, wie eine Mutter ihre Kinder lieb hat“ [7, с. 32].

„Серед густого лісу жила коза і було у неї семеро козят, і вона, звичайно, як мати, втішлася та кохалася в свої малух дітках“ [2, с. 48].

„Aber die Geiserchen hörten an der rauhen Stimme daß es der Wolf war...“ [7, с. 33].

„Та козятка відразу познали по товстому голосу, що то вовк за порогом“ [2, с. 48].

Вживання суфіксів -chen та -lein дослідниця М. Степанова пов'язує з територіальними особливостями німецької мови: -chen поширений в нижньонімецьких і в більшій частині середньонімецьких діалектів, -lein – на південній частині Німеччини. Частково вони пов'язані також і з формою функціонування мови: в літературній мові вживався раніше лише суфікс -lein, але зараз з ним успішно конкурує -chen, що підтверджується нашим дослідженням. Важливо враховувати і фонетичну форму слова. Після сонорного передньогоязичного альвеолярного l, як правило, не вживається суфікс -lein, після шумного задньогоязичного, велярного g та середньогоязичного, палатального [ç] – ch не вживається -chen. З іншої сторони, після g и ch [ç] можлива поширена форма -elchen. Вважається, що ця форма виникла за аналогією з формами типу Spiegelchen, Vögelchen. Якщо лексична основа слова закінчується на -en, то остання при поєднанні з суфіксами випадає [6, с. 176].

Найефективнішим показником проспекції та прагматики казок братів Грімм є використання лексичних одиниць з демінутивним значенням у заголовку. Вони зумовлені авторською прагматикою, сприяють зміцненню дійових осіб у центр художнього світу казки та свідчать про позитивне ставлення оповідача.

Слід зазначити, що номінації заголовків казок братів Грімм представлені частково апелятивами, що перейшли до класу власних імен (*„Aschenputtel“*, *„Dornröschen“*, *„Rotkäpchen“* – пор. *„Попелюшка“*, *„Дюймовочка“*, *„Червона Шапочка“*) та власними іменами (*„Hänsel und Gretel“*, *„Jorinde und Joringel“* – пор. *„Гензель і Гретель“*, *„Йоринда і Йорингель“*). У наведених прикладах прийом транскрипції власних імен зберігає етнокультурну специфіку, оригінальність і казко-

вість імені, проте втрачається експресивно-оцінне навантаження.

Дослідження казки в рамках функціонального аспекту вправоує соціокультурні умови і звертається до функції, яку виконує казка в суспільстві. Народна казка, як відображення соціальної дійсності певної історичної епохи, символізує сукупність поглядів, уявлень та прагнення суспільства в цілому [9]. Її функціональна площина є надзвичайно різноманітною: розважальні, естетичні, морально-етичні, виховні, пізнавальні функції взаємодоповнюють одна одну. Лінгводидактичні можливості казки здатні формувати світоглядні орієнтації особистості, оволодіння мовною культурою, що відзеркалюють світобачення певного етносу. Мова народної казки постає могутнім чинником відображення національної картини світу, особливостей мислення представників цієї культури [3, с. 22].

На лексико-синтаксичному рівні наявні різноманітні лексичні одиниці, словосполучення, що репрезентують категорію демінутивності. Домінантою в багатьох атрибутивних сполученнях в текстах німецьких народних казок виступає прикметник *klein*, що характеризується поняттям малості:

„Und als sie lange, lange gegangen waren, kamen sie endlich an ein kleines Haus, und das Mädchen schaute hinein, und weil es leer war, dachte es: Hier können wir bleiben und wohnen [7; с. 59].“

„Довго-довго йшли вони так і прийшли нарешті до маленької хатинки, і заглянула дівчинка в середину ї, оскільки вона була порожня, подумала: «Отут ми можемо залишитись і жити»“ [2; с. 156].

Як свідчить приклад, поєднання іменника недемінутивної семантики з прикметником-демінутивом (*ein kleines Haus*) подається в українському перекладі подвійною демінутивністю (маленька хатинка).

Важливо відзначити й те, що в текстах німецьких народних казок зустрічається також подвійний спосіб вираження демінутивності, який полягає у поєднанні прикметника зі значенням понятійної демінутивності з субстантивними дериватами з суфіксами *-chen*, *-lein*:

„Das Mädchen weinte sehr und pflanzte, wie die Mutter es ihr gesagt hatte, ein kleines Bäumchen auf ihr Grab“ [7, с. 110].

„Дівчинка багато плакала і посадила, як сказала їй мати, маленьке деревце на її могилі“ [1, с. 81].

„Endlich kamen sie an ein ganz kleines Häuschen, da sprach sie 'ach, Gott, was ist das Haus so klein! wem mag das elende winzige Häuschen sein?'“ [7; с. 225].

„Нарешті вони прийшли до маленької-малесенької хижки, і королева запитала: – Ой лишенько! Ой ньенько! Чия ця хатка така маленька?“ [1, с. 43].

У наведених фрагментах демінутивна семантика лексичних одиниць есплікується на лексико-синтаксичному та на рівні словотворення одночасно. Дотримуючись оригіналу, перекладач передає об'єктивну зменшеність предмету суфіксами першого та другого ступенів демінутивізації, що сприяє більшому навантаженню оцінно-емоційного значення. Однією з найяскравіших особливостей суфіксального творення та семантики демінутивів української мови, на думку Н. Рудої, є явище нарощування демінутивного ступенювання [5, с. 42].

Тексти німецьких народних казок мають значну кількість лексичних одиниць, конотативне значення яких включає сему малості: *das Kind* – дитина, *der Kleine* – хлоп'я, *der Trunk*, *der Schluck* – ковток, *ein Stück* – шматок, частина. Ця лексика має велику питому вагу в текстах німецьких народних казок. Наприклад:

„Dem begegnete gleichfalls das alte, graue Männchen und hielt um ein Stückchen Kuchen und einen Trunk Wein an“ [7, с. 299].

„І йому також зустрівся на шляху старенький, сивий чоловічок та став у нього просити шматочок пирога й глоток вина“ [1, с. 34].

Словами-актуалізаторами демінутивності у казкових оповідях виступають лексеми *eine Strecke*, *ein Stück*, *ein Weilchen*, що в поєднанні з дієсловами руху імплікують значення незначної відстані:

„Als sie ein Weilchen gegangen waren, stand Hänsel still und guckte nach dem Haus zurück und tat das wieder und immer wieder“ [7, с. 77].

„Проїшли вони трохи, Гензель став і озирнувся на хату і робив так раз у раз“ [1, с. 26].

З прикладу бачимо, що інформацію про шлях подано в приблизному вимірі: тут відсутні будь-які дані про відстань, період часу, що персонаж перебуває в дорозі. Дорога персонажа подається умовно, його абсолютна відстань не має значення. Реалізація ознаки «відстань» відбувається опосередковано за шкалою довгий / короткий шлях, як у просторовому (*eine Strecke*, *ein Stück*), так і в часовому (*ein Weilchen*) відношеннях.

На обмеженості простору дороги наголошує словосполучення *ein Stück Wegs*, про що свідчать такі приклади:

„Der Spielmann hieß ihn mitgehen, und als sie ein Stück Wegs zusammen gegangen waren, kamen sie an einen alten Eichbaum, der ihnen hohl und in der Mitte aufgerissen war“ [7, с. 48].

„Музика велів йому йти слідом, і коли вони пройшли частину шляху разом, то прийшли до старого дубу, який усередині був пустим, а посередині дав тріщину“ [2, с. 17].

Слід також наголосити, що лексема *der Weg* у поєднанні з лексичною одиницею *ein Stück* актуалізує частину зменшеного простору, об'єднуючи загальний план простору дороги. Основний акцент зроблено на реалізації відношення ціле – частина.

Поряд з репрезентацією демінутивності на словотвірному рівні німецька мова володіє певним потенціалом на формотворному рівні, що підтверджує наступний приклад:

„Ach“, sagte der Hund, „ich bin alt und werde jeden Tag schwächer. Ich kann auch nicht mehr auf die Jagd und mein Herr will mich daher totschießen [7, с. 131].“

„Ох“, відповів пес, „старий я став, що не день, то більш занепадаю на силі. Я вже не можу ходити на полювання, от мій хазяїн і надумав мене вбити [1, с. 12].

Наведений приклад свідчить, що зменшений ступінь прояви ознаки визначається за допомогою компаративу в абсолютному значенні. Форма компаративу співвідноситься семантично з прикметником, що має протилежне значення: *schwächer* – *nicht so stark*. Дослідження фактичного матеріалу показало, що формотвірні засоби вживаються в текстах німецьких народних казок значно рідше, ніж словотворчі.

Висновки і пропозиції. Аналіз текстів німецьких народних казок зазначив, що демінутивність знаходить своє відображення у різних частинах мови і зустрічається на формотворному, лексичному, словотвірному рівнях. Систематизація засобів вираження категорії демінутивності на різних мовних рівнях та її відтворення в українському перекладі дозволяють звернутися до проблеми міжмовних

співвідношень, а саме проблеми застосування певних перекладацьких трансформацій для адекватності перекладу. Демінутивам в фольклорних текстах властива категорія експресивності. Апеляція до слухача, у процесі якої задіяні мовні засоби категорії демінутивності, є одним із прийомів емоційного впливу. Він дозволяє зменшити «соціальну дистанцію» та встановити контакт.

Список літератури:

1. Брати Грїмм. Казки. Переклад Є. Поповича та С. Скидона. 2004. URL: http://www.ae-lib.org.ua/texts/grimm__tales__ua.htm
2. Казки братів Грїмм в чотирьох томах з 180 малюнками / переклад М. Харченка, Ф. Супруна, Д. Корзуна та ін. Київ – Відень, 1919. 162 с.
3. Кирилюк С.В. Лінгвокогнітивні характеристики концепту WEG/ДОРОГА в німецькій народній казці : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2016. 210 с.
4. Кравченко М.В. Зменшено-емоційні іменники в сучасній українській мові. *Словотвірна структура слова* / М.В. Кравченко. Київ, 1981. С. 109–189.
5. Руда Н. Категорія демінутивності в українській мові (формально-семантичний аспект). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика*. 2013. Вип. 24. С. 41–44.
6. Степанова М.Д. Словообразование современного немецкого языка. Москва, 1953. 376 с.
7. Kinder- und Hausmärchen. [Gesammelt durch die Brüder Grimm]. Düsseldorf und Zürich, 1995. 845 s.
8. Klimaszewska Z. Diminutive und augmentative Ausdrucksmöglichkeiten des Niederländischen, Deutschen und Polnischen. Wrocław, 1983. 143 s.
9. Nitschke A. Soziale Ordnungen im Spiegel der Märchen. Stuttgart, 1976. 219 s.

References:

1. Braty Hrimm. (2004). Kazky [Folk tale]. Available at: http://www.ae-lib.org.ua/texts/grimm__tales__ua.htm (accessed: 20.02.2019).
2. Kazky bratıv Hrimm v chotyrok h tomakh z 180 maliunkamy (1919). [The tales of brothers Grimm in four volumes with 180 drawings]. Kyiv – Vıden : Vernyhora. (in Ukrainian)
3. Kyryliuk S.V. (2016). Linhvokohnityvni kharakterystyky kontseptu WEG/DOROHA v nimetskii narodnii kaztsi [Linguocognitive characteristics of the WEG / ROAD concept in the German folk tale]. (PhD Thesis). Zaporizhzhia : Zaporizhzhia National University.
4. Kravchenko M.V. (1981). Zmensheno-emotsiini imennyky v suchasnyy ukrainskii movi [Reduced-emotional nouns in modern Ukrainian]. *Slovotvirna struktura slova* [Word structure]. Kyiv : Naukova dumka. Pp. 109–189.
5. Ruda N. (2013). Kategoria deminutyvnyosti v ukrainskii movi (formalno-semantychnyi aspekt) [Demoniveness category in the Ukrainian language (formal-semantic aspect)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo, movoznavstvo, folklorystyka*, vol. 24, pp. 41–44.
6. Stepanova M.D. (1953). Slovoobrazovanie sovremennoho nemetskogo yazyka [Modern German Word Formation]. Moscow : Izd-vo LnIYa. (in Russian)
7. Kinder- und Hausmärchen (1995). [Children's and house fairy tales]. Düsseldorf und Zürich : Artemis & Winkler Verlag. (in German)
8. Klimaszewska Z. (1983). Diminutive und augmentative Ausdrucksmöglichkeiten des Niederländischen, Deutschen und Polnischen [Diminutive and augmentative expressions of Dutch, German and Polish]. Wrocław. (in German)
9. Nitschke A. (1976). Soziale Ordnungen im Spiegel der Märchen [Social orders in the mirror of fairy tales]. Stuttgart : Frommann-holzboog. (in German)